

Некис - 2022

№ конфлікту задоволення-нижче

УЗНИКОВ БИЛИМБЕНДИРИ

MYFASH

**2022-жыл ушын
«Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў»
журналына жазылыў баҳасы төмендегише:**

Индекс: 2092

**Жеке пухара ушын бир жылға 90 000 сум,
алты айға - 45000 сўм**

Индекс: 2093

**Кәрханалар ушын бир жылға 110 000 сум,
алты айға - 55 000 сўм**

КК филиал УзНИИПН

р/с 20210000800538464001

КК.Отд. «ИПОТЕКА БАНК» г. Нукус

МФО 00621

ИНН: 200362233

Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендируй

ISSN 2181-7138

№ 5 - 2022 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсат АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Алиппер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ
Умида БАҲАДИРОВА
Фархад БАБАШЕВ
Аскар ДЖУМАШЕВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Мырзамурат ЖУМАМУРАТОВ
Аскарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Бахтиёр РАХИМОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Барлықбай ПРЕНОВ
Қаххор ТУРСУНОВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Саодат ТОШТЕМИРОВА
Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Ризамат ШОДИЕВ
Зафар ЧОРИШАНБИЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА

Шөлкөмлестириўшилер:

**Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПНИИ
Қарақалпақстан филиалы**

**Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды**

**Қарақалпақстан Баспа сөз хәм
хабар агентлиги тәрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.**

**Мәңзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшесі №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz**

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған үзіндилер «Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледі. Мақалада келтирилген мағлўматларға автор жуўапкер.

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲАМ ӘДЕБИЯТ

Темирбекова А.О. Қарақалпақ тилиндегі таңлақлардың семантикасы ҳәм стилистикалық өзгешеликтери	4
--	---

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Smaylova G. Yu. Natyurmort janri boyinsha súwret salıwdagı ayırım qağıydalar	7
Smaylova G. Yu. Súwretlew ónerin oqıtiw metodikasi shinıǵıwlarınń alıp barılıwı	10
Алаўатдинов С.И. Ўзбекистонда Учинчи Ренессанс даврига пойдевор қўйишда соғлом дунёқараш ва бунёдкорлик сари	12
Абдуганиев О.Т. Талабаларда ижтимоий фаол фуқаролик компетенцияларини ривожлантириш – ижтимоий педагогик зарурят сифатида	15
Буриев Э.А. Масофавий курс ва уларни ташкил этиш тамойиллари	18
Shodiyev Sh. Sh. Maktab o'quvchilarining ijodiy kompetensiyalarini axborot texnologiyalari asosida baholash	23
Djurayev R.X., G'ulomov J.G'. Bo'lajak informatika o'qituvchilarining metodik kompetenligini rivojlantirishda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish	33
Рахманова М.Қ., Мейлиева М. С. Касб танлашга муносабат тизими мотивациясини ўрганиш ижтимоий-психологик муаммо сифатида	36
Nomozov Sh. Talaba yoshlarda ma'naviy ahloqiy sifatlarni rivojlantirishning ijtimoiy omillari	41
Тайланова Ш.З. Талабаларда педагогик инновацияларга аксиологик муносабатни шакллантириш	44
Ergazarova G.O. Ta'lim muassasasining innovatsion faoliyatini joriy etish	54
Хайдарова М. Тиббиёт олий таълим муассасалари талабаларининг хис-туйғуларнинг биоэнергетик таҳлили	58
Sayfullayeva I.Q. Bo'lajak logopedlarning kasbiy faoliyatiga qo'yiluvchi talablar	61
Xojikarimova G.T. Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarini maxsus kompetensiya komponentlarini shakllantirish metodikasi	66
Raxmonov A .R. Pedagogik ta'lim innovatsiyon klasteri ta'lim muassasalarida yangi renessans bosqichining samarasi sifatida	71
Abdujalilova Sh.A. Oliy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining pedagogik tasavvur va uning fazilatleri	74
Аччлова С.Ж. Нутк нуқсонларни бартараф этишда қўлланиладиган логопедик методларнинг ўрни	77
Тайланова Ш.З. Педагогика олий таълим муассасаси талабаларида таълимий инновацияларни амалиётда қўллаш	82
Achilova N.R. Bo'lajak biologiya o'qituvchilarini kasbiy tayyorgarligini oshirishda muammo va yechimlar	87
Жўмамуратов А.П. Бошланғич синфлар учун электрон таълим ресурсларининг педагогик ва эргономик сифатини баҳолаш	92
Мирзорохимов О.К. Кластерный подход в образовании и совместная партнёрская деятельность	96
Мамаражабова З.Н. Обучение разговорной речи глухих учащихся в специальной школе	101

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИҚ ТҲЙКАРЛАРИ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Досумходжаев Ф.А. Бўлажак ҳукуқшуносларнинг ватанпарварлик туйғусини ривожлантириш стратегиялари	105
---	-----

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Бекнозарова З.Ф. Олий таълимда физика фанини ўқитишда интерфаол методларини қўллаш усуллари	109
Ataullayev Z. M. O'quvchilarning mustaqil ishlashlarida kimyo fanidan rasmlı o'quv-uslubiy qo'llanmalarning o'rni va ahamiyati	112
Арзиқулов Ҳ.Н. Бўлажак информатика ўқитувчиларининг касбий компетентлигини ривожлантириш муаммолари	116
Qodirov B.Q. Ma'lumotlar bazasi fanini o'qitishda zamonaviy dasturlash texnologilaridan foydalanish metodikasi	120
Ғуломов Ж.Ғ. Глобаллашув шароитида ахборот технологияларининг таълим жараёнига таъсири	123
Axlimirzayev A., Mamadjonova M., Rustamova Z. O'quvchilarni parametr qatnashgan kvadrat tenglamalarni yechishga o'rgatish –ularning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish vositasi sifatida	127

БАСЛАЎЧИ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Ashirboev I.M. Bolalarni jismoniy rivojlantirishning pedagogik tizimi	135
Ўлдосев Ф.Б. Бошланғич синф ўқувчиларининг таълим натижаларини диагностика ва коррекция қилишнинг илмий-назарий жиҳатлари	138

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ҲАМ СПОРТ

Ashirboev I.M. Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarida qo'llaniladigan asosiy uslubiy tamoyillar	143
Raximova Z.A. Jismoniy tarbiya va sport menejmenti tizimini moliyalashtirish	146
Norkulov D.R. Professional ta'lim muassasalari tahsil olayotgan o'quvchi-qizlarni jismoniy tayyorgarligini samarali takomillashtirish usullari	149
Миржамоллов М.Х. Параспорт турларида оёқ нозологиясида асосий ҳаракат қўрсаткичлари	154
Собинова Л.Б. Система популяризации и развития спорта голбол в узбекистане	157

Xulosa. «O'qituvchining metodik kompetentligi» tushunchasi, shuningdek, uning turlarining turli talqinlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, turli ta'rif, talqinlar bir-biriga jiddiy qarama-qarshilik keltirib chiqamaydi. Shu sababli «metodik kompetentlik» tushunchasining invariant yadrosini (komponentlarini) ajratamiz va shunday invariant yadroni yaxlitligicha o'z ichiga olgan ta'rifni taklif qilinadi. Ko'plab tadqiqotchilar o'z ta'riflarida o'qituvchining metodik kompetentligini o'qituvchining ilim, malaka va ko'nikmalari; mustaqil metodik faoliyatga tayyorligi; ma'lum shaxsiy fazilatlar (sifatlar) bilan bog'laydi.

Adabiyotlar:

1. Vasilyeva, T. I. (2008). Dinamika professionalnoy samoeffektivnosti budushego pedagoga-psixologa. Moskva: Mosk. gos. ped. universitet.
2. Verbiskiy, A. A. Lichnostniy i kompetentnostniy podxodi v obrazovanii: problemi integratsii / A. A. Verbiskiy, O. G. Larionova.-M.: Logos, 2009.- 336 s.
3. Adolf, V. A., & Savchuk, A. N. (2014). Prognozirovaniye stanovleniya professionalnoy kompetentnosti vipusknika vuza.
4. Stefanova, N. L., & Podxodova, N. S. (2008). Metodika i texnologiya obucheniya matematike.
5. Djurayev R. Ta'limda interfaol texnologiyalar. – Toshkent, 2010. – 87 b.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada bakalavriatning «Pedagogika» ta'lim yo'nalishida asosiy ta'limiy dasturlarni o'zlashtirish natijalariga talablar informatika sohasi bo'yicha bakalavr, yo'nalishi, kasbiy faoliyat vazifalari va asosiy ta'limiy dastur maqsadlariga muvofiq, egallashi lozim bo'lgan kompetensiyalar ro'yxati ko'rinishida keltirilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье требования к освоению основных образовательных программ бакалавриата по направлению «Педагогика» представлены в соответствии с целями бакалавриата в области информатики, профессиональной деятельности и целями основной образовательной программы, представленными в виде перечня компетенций.

SUMMARY

In this article, the requirements for the development of the main educational programs of the bachelor's degree in the direction of «Pedagogy» are presented in accordance with the goals of the bachelor's degree in the field of computer science, professional activity and the goals of the main educational program, presented in the form of a list of competencies.

КАСБ ТАНАЛШГА МУНОСАБАТ ТИЗИМИ МОТИВАЦИЯСИНИ ЎРГАНИШ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МУАММО СИФАТИДА

Рахманова М.Қ

ТВЧДПУ н.ф.ф.д. (PhD)

Мейшова М. С.

ТВЧДПУ магистр

Таянч сўзлар: мотив, мотивация, шахс, фаолият, муомала, хатти - ҳаракат, ички регуляция, эҳтиёжи, ҳошиш - истак, эзгу ният, орзу - тилак, майл, хис - туйғу, установка, идеал, имон - эътиқод, виждон, мақсад, ҳуқ - аъвор.

Ключевые слова: мотив, мотивация, личность, деятельность, поведение, поведение, внутренняя регуляция, экзтиной, стремление, благое намерение, желание, пожелание, склонность, чувство, идеал, вера, убеждение, совесть, цель, характер поведения.

Key words: motive, motivation, personality, activity, behavior, behavior, internal regulation, ehtioj, desire, good intention, desire, wish, inclination, feeling, ideal, faith, belief, conscience, purpose, behavior character.

Касбга йўналтириш муаммосини ҳал қилиш нафақат у ёки бу шахснинг, оилавий муҳитнинг, балки бутун бир давлатнинг муҳим стратегик вазифаси бўлиб ҳисобланади.

Шунинг учун ушбу жараёни ҳар жиҳатдан пухта тадқиқ этиш, таҳлиллаш ва шунингдек, тегишли тавсиялар ишлаб чиққан ҳолда уларни амалиётга татбиқ қилиш натижа-сида шахс билан жамият тараққиётини таъминлашга маълум даражада ҳисса қўшиш мумкин. қолаверса, касб танлашдаги оммавий тарздаги муваффақиятсизликлар шах-сининг фаолияти ва фаоллигига салбий таъсир этиши, айти пайтда у ёки бу соҳа бўйича меҳнат унвмдорлигининг пасайиши субъект билан фаолият ўртасидаги муносабатда номутаносибликнинг юзага келишидек аянчли ижтимоий - психологик асоратларни келтириб чиқариши эҳтимолдан ҳоли эмас.

Ушбу муаммоларни бартараф этиш учун давлат, жамият, жамоа томонидан муҳим стратегик ва тактик вазифалар белгиланган. Мазкур вазифалар ёшларни турли касбларни танлашга йўналтириш имконини берадиган ўрта мактабларнинг ижтимоий - сиёсий таълим тизими билан, шунингдек, матбуот, кино, радио, телевидение восита-ларида касбий маърифат ва касбий тарғибот орқали уларнинг қобилиятини аниқлашга қулай шароит яратадиган, уларга амалий тавсиялар берадиган касбий маслаҳатлар жорий этиш ёрдамида амалга оширилади. Шунингдек, шахсининг қобилиятига кўра касб танлаш ва касбга уни қўништириш (биологик, жисмоний, муҳит шароитига қўниқиб, ижтимоий - касбий таълим орқали касб билан танилиш ва ишлаб чиқариш жамоаларига қўшилиш) йўли билан жорий қилинади. Умуман, шахсни касб танлашга йўналтириш муаммосига ўзига хос ижтимоий-психологик тамойиллар асосида ёнда-шиш тенденцияси кўзга ташланади.

Жумладан, олимлар томонидан «касбга йўналтириш учбурчаги» тавсия этилган ва унинг биринчи томони - турли касбларнинг инсонга қўядиган талабларини пухта билишдир. Иккинчи томони - ижтимоий қўтилманинг меҳнат бозорини, жамият-нинг (тор маънода - шаҳар, туманининг) у ёки бу мутахассисга нисбатан эҳтиёжини аниқлашдир. Бу воқелик моҳиятига кўра иқтисодий ва ижтимоий муаммодир, бироқ унисиз субъектларни касб танлашга йўллаш мумкин эмас. Касбга йўналтиришнинг учинчи томони ва бунга оид барча ишларнинг асоси шахс хусусиятларини, энг аввало касбга йўналтирилаётган инсоннинг қобилияти ва истагини аниқлаш, тапхис қилишни ўз ичига олади.

Бу борада ижтимоий воқеликнинг энг муҳим томони шундаки, мактаб даврида кичик гуруҳ аъзолари ҳисобланмиш ўқувчиларга нафақат билим бериш, балки, фаол шахсий фаолият юрита билиш ва ўзини - ўзи англаш қўниқмасини узлуксиз равишда шакллантириб бориш лозим.

Мактаб таълим тизими ўқувчиларда касбий ўзини - ўзи англаш жараёнининг шакл-ланишига таъсир этади. Ушбу жараёнинг муваффақиятли кечилиш учун касб тан-лашга йўналтириш ишларининг мазмунини, принципларини, тапқилий шаклларини, усул ва воситаларини белгилловчи, уларга касбкор олами ва шахсий хусусиятларини ўрганишга ёрдам берувчи, онгли равишда касб танлашни таъминловчи, фаолият соҳаларига талабгорнинг қобилияти ва қизиқишига жавоб берувчи, унинг саломат-лигига ва жисмоний имкониятига мос келувчи ва шу билан бирга меҳнат бозорининг кадрларга бўлган эҳтиёжини акс эттирувчи касб турига йўналтириш ишлари тизи-мида муносабат узлуксиз ҳукм суриши лозим.

Бизнинг вазифамиз мактабнинг ҳар бир ўқувчисини муваффақиятли касбий ўзини-ўзи англаши учун зарурий шароит яратган ҳолда ҳар бир субъектнинг мойил-лиги, қизиқиши ва қобилиятини аниқлаш ҳамда ривожлантириш асосида мустақил ва маънавий, ижодий фикрловчи шахсни шакллантиришдир.

Ҳозирги кундаги амалиёт ижтимоий муайян кичик гуруҳга кирувчи ўқувчиларни тапхис қилиш ва касб танлашга йўналтириш, касбий ўзини-ўзи англаш механизм-

ларини юзага чиқаришнинг психологик муолажаларига муҳтожлик жараёнини кечирмоқда.

Дарҳақиқат, ижтимоий турмуш буюртмаларига асосланган ҳолда касбий таълимнинг тўғри таъкил этилиши, унинг назарий ҳамда амалий талабларига жавоб бера олиши кичик гуруҳ аъзолари ҳисобланмиш ўқувчиларда касб танлашга нисбатан ижобий муносабат тизимининг шаклланиши учун муҳим манба сифатида хизмат қилиши мумкин.

Ўсиб келаётган ёш, бунёдкор авлодни касб танлашга йўналтириш, ҳар бир шахснинг ўзига хос ички имкониятларини ҳисобга олган ҳолда таълим тизимини таъкил этиш ҳар бир жамиятнинг асосий, долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади. Зеро, бугунги кунда касб таълими ва касбий йўналганлик муаммосининг зарурият эканлигини кўрсата олувчи ва унинг ўзига хос методологик «илдизларини» асослаб берувчи илмий адабиётлар, тадқиқотлар ва қўлланмаларни алоҳида қайд қилиб ўтиш жоиз.

Мазкур илмий адабиётларда касб танлаш муаммосининг турли йўналишлари ижтимоий воқелик сифатида маълум даражада очиб берилади. Бу эса касб танлаш жараёнининг ниҳоятда кўп қиррали ва кенг қўламли ижтимоий ҳодиса, ижтимоий тараққиёт омили эканлигидан далолат беради.

Умуман, турли-туман илмий адабиётлар таълими шуни кўрсатмоқдаки, касб танлаш жараёнини ижтимоий жиҳатдан таъкил қилиш ҳар бир фаннинг истиқболлари, долзарб вазифаларидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилиши ўзига хос аҳамиятга эгадир.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, педагогика, психология каби бир қатор фанларнинг маълум йўналишлари истиқболи касб танлаш жараёнининг илмий - методологик жиҳатларини асослаб беришга қаратилганлигини қайд этиб ўтиш ўринлидир. Жумладан, педагогика фанининг мақсадларидан келиб чиқиб муаллифлар (П.Р.Атутов, Ю.К. Васильев, А.К. Воробьев) касб танлашни шахсни шакллантириш тизимида муҳим аҳамият касб этувчи омил эканлигини асослаб беришга муваффақ бўлдилар. Ҳар бир педагогик вазиятни таъкил қилиш орқали касб танлаш ва уни муносабат тизимини шакллантиришнинг ўзига хос тамойилларини кўрсатиб ўтадилар.

Ёшларни касбга йўналтириш жамият тараққиётининг муҳим омили эканлигидан келиб чиққан Шарқ мутафаккирларининг қарашлари алоҳида қимматга эга. Жумладан, Абу Наср Форобий (870 - 980) руҳшунослик илмининг ўзига хос амалиётчиси ва назарийчиси сифатида шахснинг оқил, доно ва ҳунарли бўлиши ҳақида қатор илмий рисоалар ёзиб қолдирган алломадир. Чунончи, у «Фозил одамлар шахри» номли асарида давлатни ҳар томонлама етук, энг мукаммал инсоний фазилатларни ўзида жо қилган кишилар ёрдамида идора этиш масаласига жиддий эътибор қаратгандир. Уларнинг мулоҳазаларига кўра ҳар қайси соҳанинг маҳоратли касб эгасигина истиқбол режасига, ижтимоий қутилмасига эриша олади, ҳолос.

Буюк қомусий олим Абу Али Ибн Сино (980-1037) бола шахсининг турли — туманлигини ҳисобга олган ҳолда уни шакллантириш масаласини кўтарган. Унинг «Донишнома», «Рисолаи ишқ», «Уй ҳужалиғи», «Тиб қонунлари» каби қатор асарларида инсондаги иродавий сифатлар орқали камолот истиқболларини белгилаб беришга хизмат қилади, деган Ғоя ётади. Уларнинг аксарият асарларида «устоз - шогирд» муаммоси ўз ифодасини топган.

Абу Райҳон Берунийнинг (973-1048) инсон омилини тадқиқ қилишдаги ижтимоий - психологик қарашлари бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган. Аиникса, олимнинг «Минерология» асарида таъкидланганидек, инсоннинг қадр - қиммати

Ўз вазифасини аъло даражада бажаришдан иборатдир. Шунинг учун ҳам шахснинг энг асосий вазифаси ва ижтимоий турмушдаги ўрни меҳнат ёхуд унинг касби билан белгиланади. Зеро, инсон ўз ҳоҳишига меҳнати маҳсули ва унинг сифати билан эришади. Лекин, бу йўналишда узлуксиз изланишлар олиб борилиши туфайли ижтимоий турмушда шахс ўз изини қолдиради, холос.

XI асрнинг донишманди Махмуд Қошқарий ўзининг «Девону лугати турк» асари орқали ҳар бир инсонни оқилу доно бўлишга, ақл-заковат билан иш қилишга, жамият учун фойдали бирор касб -хунар билан мунтазам равишда шуғулланишга даъват этади.

Мазкур асарда касбга қўйиладиган талаблар инсоннинг индивидуал хусусиятларига мос тулиши гоёси этади.

Буюк бобокалонимиз Алишер Навоийнинг бутун ҳаёти, фаолияти ва ижодиёти меҳнат аҳлини ва касб-хунарни юксак даражада кадрлашга қаратилгандир. Навоийнинг деярли ҳар бир асарида инсоннинг касб-хунар орқали кадр топиши ва улуғланиши тараннум этилади.

Жумладан: “Хунарни асрабон неткумдир, охир,

Олиб туфроққа му кеткумдир, охир”, деганида Алишер Навоий касбнинг нақадар эъозли ва қимматли эканини қайта-қайта таъкидлаб ўтади. Касбий яроқлилик, мойиллик масалалари ҳам унинг асарларида мужассамлашгандир.

Маърифатпарвар педагог Абдулла Авлоний ҳам ўзининг «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ» асари орқали баркамол шахснинг қўп қиррали билимларга эга бўлиши, яхши касб-корнинг сирларини эгаллаши, бир томондан ижтимоий муҳит ва оилавий шароитга боғлиқ бўлса, иккинчи томондан бола шахсидаги Ғайрат-шижоатга, ҳоҳиш, интилиш ва иқтидор куртақларининг намоён этилиши ҳақида ўзининг илмий - педагогик мулоҳазаларини баён этади. Шунингдек, касб эгаллашнинг босқичлари ва уларга қўйиладиган талабларнинг ўзаро уйғунлашуви муаммолари таҳлил қилинган.

Касбий ниятларнинг барқарорлигини ўрганиш юзасидан Н.П. Крилов ўтказган тадқиқотлар пўни тасдиқлайдики, ўз ниятларини амалга ошириш мақсадида, олий ўқув юрғларига кирган талабалар орасида ҳам қўпчилик шахслар ўзларининг ким бўлишларини охиригача ҳал қилолмаганлар. Бунга сабаб - мактабни битирган ўспиринларни мазкур олий ўқув юртига олиб келган касб ҳақидаги тасаввурлар билан бу касбнинг ҳақиқий, амалий мазмуни ўртасидаги номувофиқликдир. Уларнинг қўпчилиги мазкур олий ўқув юртига тасодифан кирган бўладилар: «отам врач бўлганлиги сабабли кирдим», «ўртоғим қираётгани сабабли кирдим», «чунки бу ерга кириш осонроқ бўлди» ва ҳоказо. Шўни таъкидлаш ўринлики, ўзининг касбий тақдирини тасодифан ҳал этиш мураккаб кечинмаларга, танланган касби соҳаси юзасидан иккиланишларга, оғир ички низоларга, зиддиятларга олиб келиши мумкин ва бу воқелик содир бўлади. Бу нарса йигит - қизлар учун ҳам, жамият учун ҳам катта зарар келтиради.

Э.Ғозиев ва Р.Асомоваларнинг тадқиқотларида таъкидланганидек, мотив ва мотивация тизими шахснинг фаолияти, муомаласи, ҳатти - ҳаракатининг ички регуляцияси функциясини бажариб, эҳтиёжини қондириш, ҳоҳиш - истак, эзгу ният, орзу - тилак, майл, хис- туйғу, установка, идеал, имон - эътиқод, виждон, мақсад қўя олиш ва бошқаларни амалиётда руёбга чиқаришнинг бош омили бўлиб ҳисобланади. Мотив ва мотивация фақат билимларни ўзлаштириш, ўқув малакаларини эгаллаш, муомала маромини қўллаш билангина чекланиб қолмасдан, балки шахснинг ҳулқ - аъворини, янги ҳислатлар намоён бўлишини ҳам изоҳлаб беришга хизмат қилади.

Психолог С.Л.Рубинштейннинг фикрича, мотивация - бу психика орқали ҳосил бўладиган детерминациядир, мотив - бу шахс ҳулқ - атворининг когнитив жараёнини бевосита ташқи олам билан боғловчи субъектив тарзда акс этиши демакдир.

Психолог Э.Ғозиев маълумотларига қараганда, мотивнинг тузилиш таркибига шахснинг йўналганлиги, характер хусусиятлари, хис - туйғулари, ички кечинмалари, фаолият йўналишларида ифодаланган эҳтиёжи, қизиқиши, майли, установаки киради. Зеро, у ёки бу шахснинг мотивлари тузилишини, уларнинг асосий функционал механизмларини ҳамда шаклланиш жараёнига йўналтиришнинг стратегик режасини ишлаб чиқишни психологик жиҳатдан тушуниш муҳим аҳамият касб этади.

Р.Асомова тадқиқотида касбий (профессионал) мотивлар бирламчи аҳамиятли мотивлар сифатида қуйидаги гуруҳларга бўлиб ўрганилади: а) ижтимоий мотивлар, б) гуруҳий хусусиятли мотивлар, в) процессуал мотивлар, г) рағбатлантирувчи мотивлар. Мазкур мотивацион гуруҳларнинг ўзига хос ҳар бир жиҳати тадқиқотчи томонидан илмий асослаб берилади.

Умуман, шахс мотивациясининг шаклланиши Э.Ғозиев модификацияси бўйича қуйидаги йўналишларга асосланадики, бу йўналишлар, бизнингча, касб танлашга муносабат мотивациясининг назарий асосларини белгилашга хизмат қилади.

Мотивация шаклланишининг биринчи йўли - бу кўпинча «юқоридан пастга» деб номланиб, талабаларда ўқув мотивининг намуналари идеал даражадагисини таркиб топтиришда ўз ифодасини топади. Талаба учун таниш мотивлар ўз ҳулқини улар билан қиёслаш орқали ўзлаштирилади, шахсий мотивлар эса жамият томонидан тақлиф қилинганлари билан мужассамлаштирилади.

Мотивация шаклланишининг иккинчи йўли «пастдан юқорига» деб аталиб, талаба ижтимоий ҳаётдаги фаолият турларида бевосита ишпирок этади, ахлоқий ҳулқ - атвор, фаолият кўникмаларини амалий жиҳатдан эгаллаб боради, унда реал, ҳақиқий, адекват мотивлар юзага кела бошлайди.

Демак, ижтимоий муносабатларга ёшлар камолотининг барча босқичлари ва жабҳаларида эътиборга молик объект сифатида қаралмоғи лозим. Айниқса, касб танлаш муносабатларини шакллантиришда бу жараёнга алоҳида эътибор қаратиш талаб қилинади.

Умуман, юқорида қайд этилган фикрлардан кўриниб турибдики, касб танлаш муаммоси кенг қўламли ва кўп қиррали жараёндир. Бу жараёни ўрганишга бағишланган кўплаб тадқиқотлар олиб борилганлигини алоҳида қайд этиш лозим. Бинобарин, бу йўналишдаги педагогик ва психологик ҳамда ижтимоий - психологик тадқиқотларнинг мавжудлиги изланишимизга илмий - назарий асос сифатида хизмат қилиши мумкин. Ушбу илмий - назарий тадқиқотларга таянган ҳолда касб танлашга муносабат мотивацияси талқинларини баён этишга ҳаракат қилади.

Адабиётлар:

1. Каримова В.М. Янги турдаги таълим муассасаларидаги ўқувчиларни мустақил фикрлашга ўргатишнинг психологик муаммолари. // Янги турдаги ўрта махсус ўқув юрғларида таълим — тарбиянинг самарадорлигини оширишнинг психологик муаммолари. - Т.: 1998. — 10-13 бетлар.
2. Каримова В.М. Ижтимоий психология асослари. -Т.: «Ўқитувчи», 1994. -95 б.
3. Каримова В. Психология. Ўқув қўлланма. - Т.: А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2002. -205 бет.
4. Касбга йўналтириш маслаҳатлари: методлар, муаммолар, имкониятлар. (Тузувчилар: Раёно Суннатова, Ўбайдулло Парпиев). - Т.: 2001.
5. Ғозиев Э., Турсунов Л. Мактаб психологи фаолиятининг мазмуни // «Халқ таълими» журнали, 1995, 7 - 8 - сон. 3 - 5 б.

6. Ғозиев Э. Ўзбек халқининг этнопсихологияси ва бола тарбиясида ўзбек oilасининг этнопсихологик муаммолари. // Респ. илмий -амалий анж. маъруз. қисқ. баёни. - Т.: 1993. 8-9-б.
7. Ғозиев Э. Психология. Ўқув қўлланма. - Т.: «Ўқитувчи», 1994. - 224 б.
8. Ғозиев Э. Ўқувчиларни умумлаштириш усулларига ўргатиш ва уларнинг ақлий тараққиёти. - Т.: «Ўқитувчи», 1983.- 72 б.
9. Ғозиев Э. Таълим мусассаларида психологиянинг вазифалари. // «Халқ таълими» журнаli, 1995, 12 -сон. 25 -34 - б.

РЕЗЮМЕ

Ўшбу мақолада касбга йўналтириш муаммосини ҳал қилишда ижтимоий турмуш буюртмаларига асосланган ҳолда касбий таълимнинг тўғри ташкил этилиши, унинг назарий ҳамда амалий талабларига жавоб бера олиши кичик гуруҳ аъзолари ҳисобланмиш ўқувчиларда касб танлашга нисбатан ижобий муносабат тизимининг шаклланиши учун муҳим манба сифатида хизмат қилиши мумкинлиги айтиб ўтилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье упоминается, что правильная организация профессионального образования на основе социально-бытовых заказов в решении задачи профориентации, способность удовлетворить ее теоретические и практические требования могут служить важным источником формирования системы положительных отношении к выбору профессии у студентов, являющихся членами малой группы.

SUMMARY

In this article, it is mentioned that the correct organization of vocational education based on social life orders in solving the problem of career guidance, the ability to meet its theoretical and practical requirements can serve as an important source for the formation of a system of positive attitudes towards career choice among students who are members of a small group.

TALABA YOSHLARDA MA'NAVIY AHLOQIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY OMILLARI

Nomozov Sh.

*Toshkent davlat pedagogika universiteti "Yoshlar bilan ishlash,
ma'naviyat va ma'rifat" bo'limi metodisti*

Tayanch so'zlar: talaba, liderlik, volontiyorlik, kreativlik, intellektual, pedagog, psixolog, demokratik, adolatlilik, tashabbuskorlik, ma'naviyat, ma'rifat, yoshlar.

Ключевые слова: студент, лидерство, волонтерство, творчество, интеллектуал, педагог, психолог, демократизм, справедливость, инициатива, духовность, просвещение, молодежь.

Key words: student, leadership, volunteering, creativity, intellectual, teacher, psychologist, democratism, justice, initiative, spirituality, education, youth.

O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati tizimida olib borilayotgan islohotlarning bosh negizida mamlakat buguni va kelajak poydevori bo'lgan – yoshlarning ma'naviy ahloqiy sifatlarini rivojlantirish orqali tarbiyalash dolzarb masala sifatida ilgari surilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti yoshlarning ma'naviy ahloqiy sifatlarini rivojlantirish masalasiga to'xtalib o'tar ekan: 2020 yil 29 dekabr kuni Oliy Majlisga Murojaatnomasi[1]da: "jamiyat taraqqiyotida uning kelajagini ta'minlaydigan yosh avlodning sog'lom va barkamol bo'lib voyaga yetishi hal qiluvchi o'rinda tutadi. Shu sababli biz islohotlarimiz ko'lamini va samarasini yanada oshirishda har tomonlama yetuk, zamonaviy bilim va hunarlarini puxta egallagan, azmu shijoatli, tashabbuskor yoshlarimizga tayanamiz[1]" degan ushbu murojaatlari zahirida ham ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yosh-avlodni ma'naviy ahloqiy sifatlarini rivojlantirish orqali kamol toishi muhim ahamiyat kasb etadi[1].

Yangi O'zbekiston sharoitida yoshlarga oid davlat siyosati yoshlarda mustaqil faoliyat, yangi davrga mos keladigan ijtimoiy-ma'naviy xislatlarini, xususan, globallashuv sharoitida muhim ahamiyat kasb etadigan milliy o'zlikni anglashning nazariy-metodologik va amaliy